

Точка зору

УДК 311.33:330.83

К.С. Степанкевич
кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки,
Університет економіки та права «КРОК»

Хайек і кейнсіанська макроекономіка – виклики для сучасної України

В статті висвітлено результати авторського аналізу становлення світоглядних і наукових поглядів непересічного економіста Ф.А. фон Хайєка, який кинув виклик самому Кейнсу, найвидатнішому економістові ХХ століття. В своїх міркуваннях автор доводить, що науковий і моральний спадок Хайєка, принципового опонента Кейнса та активного прихильника спонтанного економічного порядку, набуває в сучасній Україні особливої значущості.

Ключові слова: Хайек, Кейнс, Черчилль, Велика депресія, спонтанний порядок, урядування, макроекономіка, мікроекономіка.

К.С. Степанкевич
кандидат экономических наук,
доцент кафедры международной экономики,
Университет экономики и права «КРОК»

Хайек и кейнсианская макроэкономика – вызовы для современной Украины

В статье отражены результаты авторского анализа становления мировоззренческих и научных взглядов незаурядного экономиста Ф.А. фон Хайека, который бросил вызов самому Кейнсу, выдающемуся экономисту ХХ века. В своих рассуждениях автор доказывает, что научное и моральное наследие Хайека, принципиального оппонента Кейнса и активного сторонника спонтанного экономического порядка, приобретает в современной Украине особую значимость.

Ключевые слова: Хайек, Кейнс, Черчилль, Великая депрессия, спонтанный порядок, правление, макроэкономика, микроэкономика.

K.S. Stepankevych
PhD in Economic Sciences,
Associate Professor of International Economics Department,
“KROK” University

Hayek and Keynesian Macroeconomics – Challenges for Modern Ukraine

The results of authorial analysis of becoming of world view and scientific thoughts of outstanding economist F.A. von Hayek, who challenged himself to Keynes, the greatest econo-

mist of the twentieth century, are reflected in the article. In his reasoning the author proves that scientific and moral inheritance of Hayek, fundamental opponent of Keynes and active supporter of spontaneous economic order, acquires the special meaningfulness in modern Ukraine.

Key words: Hayek, Keynes, Churchill, Great Depression, spontaneous order, governing, macroeconomics, microeconomics.

Постановка проблеми

Макроекономіка як окремих розділ економічної теорії має точну дату народження – це 1936 р., рік публікації засадничої книги Дж.М. Кейнса «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей» (J.M. Keynes, «The General Theory of Employment, Interest and Money»). Це *magnum opus* Кейнса [1]. Він зробив лорда Кейнса батьком макроекономіки, а термін «кейнсіанство» став синонімом терміна «макроекономіка».

Написана Кейнсом перша суто макроекономічна монографія була результатом спроб зрозуміти причини неспроможності ринкової саморегуляції і насамперед Великої депресії 1929-1932 рр., наслідки якої відчувались у світі аж до Другої світової війни. Причиною Депресії було визнано некваліфіковане втручання уряду, який намагався підняти зруйновану Першою світовою війною економіку, спираючись на тодішню економічну парадигму. Наслідком цього стала рецесія, що перейшла у депресію. Висновки Кейнса – це твердження про те, що урядове регулювання потрібне, але воно повинно бути зовсім іншим і ґрунтуватися на новому розумінні ситуації, яке Кейнс і запропонував, створивши макроекономіку. Заперечення Хайєка – це уявлення про те, що набагато безпечніше покладатися на невидиму руку ринку, ніж на здебільшого некваліфіковані спроби ручного управління економікою. Від механістичного (економіка як складна система) або органістичного (економіка як організм) світобачення багато більше шкоди, ніж добра. Однак для зрозуміння позиції Хайєка щодо новонародженого кейнсіанства слід глибше проаналізувати становлення світоглядних і наукових поглядів цього непересічного економіста, який кинув виклик самому Кейнсу, найвидатнішому економістові ХХ століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

До 1936 р. в економічній думці не існувало поділу на мікро- та макроекономіку. Уся економічна теорія була, по суті, маржиналістською мікроекономікою, яка в теорії споживання ґрунтувалася на концепції граничної корисності, а в теорії виробництва – на концепції граничних витрат. Фундаментальним постулатом від часів Адама Сміта була концепція *laissez-faire* – майже містичного невтручання й саморегуляції вільного ринку.

Ще до 1930 р. Кейнс був прихильником та інколи невідпорним пропонентом *laissez-faire* та вільної торгівлі. Однак уже з початку 1920-х років він почав поступово відходити від постулатів класичної економіки. Так, у «Брошурі про монетарну реформу» («A Tract on Monetary Reform», 1923 р.) він називає золотий стандарт – незаперечний на той час канон світової торгівлі – «варварським реліктом», аналізує вплив нестабільної «вартості грошей» на виробництво і розподіл суспільного продукту. Розмірковуючи про інфляцію і дефляцію, доходять висновків, справедливих і нині, що саме дефляція є більш руйнівною, оскільки свідчить про безробіття і зuboжіння населення. Під час вечері 17 березня 1925 р. Дж.М. Кейнс разом з небагатьма іншими експертами у присутності В. Черчилля, тоді Канцлера Скарбниці, брав участь у обговоренні повернення до золото-валютного стандарту. За підсумками цієї вечері Канцлер Скарбниці ухвалив рі-

шення повернутися до передвоєнного золотого стандарту з фіксованим курсом $\text{£}1 = \$4.86$ [2, с. 4].

Як засвідчив досвід наступних років, те, що аргументи Кейнса видалися Черчиллю недостатньо переконливими, було помилкою, наслідки якої для міжвоєнної Британії важко переоцінити. Задля справедливості слід зазначити, що повернення до передвоєнного золотого стандарту Черчилль пізніше вважав своєю найбільшою помилкою за все життя [3].

Кейнс продовжував вірити, що незважаючи на політичні прорахунки стагнація в економіці зрештою самоврегулюється і ситуація виправиться. Однак наприкінці 1920-х років він дійшов висновку, що мають місце більш глибокі процеси, й концепція *laissez-faire* потребує переосмислення. Результатом цього переосмислення стала поява макроекономіки, або кейнсіанства. Що гірше, Черчилль продовжував свою політику. Кейнс усе ж наполягав на своєму – фіксований (і завищений) обмінний курс вів до завиСОких банківських відсотків, що у свою чергу унеможливило стабілізаційну монетарну політику.

У 1920-х роках безробіття в Великій Британії становило 10%, у 1931 р. – 20%. Згідно з тогочасною економічною парадигмою високий рівень безробіття повинен був знизитися. Наслідком безробіття мало стати зниження цін і здешевлення виробництва. Це, у свою чергу, повинно було стимулювати фізичні інвестиції й відновлення рівноваги. Однак дві перешкоди політичної природи блокували цей механізм. По-перше, волюнтаристське рішення Черчилля про повернення до золотовалютного стандарту сприяло високим банківським відсоткам, що робило спрямування заощаджень у банківський сектор більш привабливим порівняно з реальними фізичними інвестиціями. По-друге, сильні позиції професіональних союзів і лівих політичних рухів протидіяли зниженню зарплат і відповідному здешевленню виробництва, що знов-таки робило реальні інвестиції менш привабливими.

Рішення, що поступово формувалось у Кейнса і яке він широко популяризував, також лежало в політичній площині, а саме: урядові слід спрямовувати бюджет на суспільні роботи (дороги, мости, житлове і промислове будівництво тощо), розвиваючи як інфраструктуру, так і зменшуючи безробіття через створення нових оплачуваних робочих місць. Отримані зарплати стимулюватимуть споживчий попит додатково сприяючи фізичним інвестиціям. Якщо податків для наповнення бюджету буде недостатньо, то слід вдатися до емісійного фінансування дефіциту з майбутніми компенсаційними заходами під час економічного підйому.

Зла іронія рекомендацій Кейнса полягала в тому, що шляхом масованих суспільних робіт здійснювалась як індустріалізація СРСР, для чого широко залучалася система рабської праці ГУЛАГу, так і пришвидшена мілітаризація націонал-соціалістичної Німеччини [4]. Рішення Кейнса – це смертельно небезпечні ліки, особливо у несумлінних чи злочинних руках. Слід визнати, що кейнсіанство уможливило Другу світову війну.

Ситуація в Європі погіршувалася. У травні 1931 р. рухнув великий австрійський банк Credit-Anstalt. У серпні 1931 р. уряд Великої Британії пішов у відставку, а у вересні було скасовано золотий стандарт. Хоча раніше Кейнс був за протекціонізм, наразі він змінив свою думку. Однак шкоди було завдано – новий уряд Британії запровадив загальні протекціоністські тарифи.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Як впливає з назви засадничої книги Кейнса, макроекономіка фокусується передусім на проблемах безробіття, банківського відсотка та грошей. Сучасна

макроекономіка має ширший фокус – національне виробництво, тривале економічне зростання, безробіття, інфляція та вплив зростаючої глобалізації на національне виробництво [5, с. 1]. Макроекономіка має справу з агрегованими (колективними, масовими) феноменами. І в цьому сенсі вона глибинно статистична, оскільки саме статистика займається масовими кількісними феноменами, вимірюючи центральну тенденцію та дисперсію. Цікаво, що Кейнс розпочинав свою наукову кар'єру з досліджень у сфері ймовірності та статистики [6, с. 375].

Крім того, макроекономіка уможлиблює вироблення політичних рекомендацій для заохочення виробництва, забезпечення зайнятості та цінової стабільності. Думки економістів щодо потреби в макроекономічному регулюванні та ефективності урядових заходів кардинально різняться. Дві протилежні позиції можна охарактеризувати як інтервенціоналістську (кейнсіанську) та неінтервенціоналістську (класичну). Квінтесенція суперечностей полягає в довготривалій контрверсії між Кейнсом та Хайєком. Світові кризи кінця 1990-х і кінця 2000-х років дали нове дихання призабутому було кейнсіанству. Так само як і збудили новий інтерес до аргументів австрійської школи і передусім Ф.А. фон Хайєка.

Формулювання цілей статті

Цілями статті є наголосити на важливості інтелектуального спадку Ф.А. фон Хайєка у специфічних умовах трансформування сучасної України при переході її від об'єктності підпорядкованої складової в ієрархії командно-адміністративної системи народного господарства колишнього СРСР до суб'єктності незалежної економіки, включеної в глобальний розподіл праці.

Вклад основного матеріалу дослідження

На противагу макроекономіці, мікроекономіка зосереджена на аналізі раціональної (розумної, адекватної) ринкової поведінки активних діячів або, як їх називали років п'ятдесят тому при моделюванні народногосподарської діяльності, ОПР – осіб, які приймають рішення. На відміну від народногосподарської діяльності, такими особами є не номенклатурні керуючі кадри на різних щаблях виконавчої влади, що діють у чітких межах визначеної компетенції, а дійсні особи, домогосподарства, корпорації (фірми), місцеві, регіональні, національні та наднаціональні утворення. Мікроекономіка є глибинно статистичною наукою, оскільки ринок – це завжди велика кількість (достатньо велика сукупність, користуючись статистичною термінологією) активних діячів – покупців і продавців.

Поширене упередження полягає в тому, що макроекономіка стосується країн, а мікроекономіка – підприємств. Це хибне уявлення. Макроекономіка займається сутнісно масовими економічними феноменами, які просто не існують на мікроекономічному рівні. Явище безробіття, наприклад, просто не може бути мікроекономічним. Окремий індивід може або не працювати (бути безробітним), або мати часткову зайнятість (працювати на частину ставки), або бути надзайнятим (працювати на декількох роботах). Мікроекономіка ж намагається з'ясувати детермінанти цін і виробництва на окремих ринках. Отже, мікроекономіка – це наука про раціональну поведінку окремих індивідів (суб'єктів) в умовах ринку. І в цьому сенсі питання зовнішньоторговельної позиції України на ринках Євро-союзу, наприклад, є принципово мікроекономічним питанням, а питання родинного бюджету – макроекономічним, хоча родина є найменшим колективом, що його можна розглядати як єдине ціле.

Таке пряломінійне і вульгарне (з латини *vulgaris* – просте) розуміння, що макроекономіка стосується великого господарства, а мікроекономіка – малого,

має дуже шкідливі наслідки загалом і для посттоталітарної України, зокрема. Передусім, це має дезорганізуючий вплив на урядовців, які застосовують макроекономічні рецепти до проблем іншої (мікроекономічної) природи, а також на бізнес-менеджерів, які намагаються вирішувати певні питання свого бізнесу мікроекономічними засобами, хоча відповіді слід шукати у сфері макроекономіки. Як наслідок, неадекватне бачення проблемного поля призводить до зневіри в економічній науці – вона, мовляв, у наших реаліях не працює; українці, мовляв, не такі, як європейці, американці чи японці. Хоча до певної міри подібні закиди обгрунтовані, оскільки протягом тривалого часу в СРСР формувалася нова історична спільнота – радянський народ, причина того, що реальна господарська практика в сучасній пострадянській Україні відрізняється від економічної діяльності, як вона розуміється в економічній науці, полягає, на нашу думку, в нерациональній (неосвіченій, дезорієнтованій, традиційно-корупційній) і меркантилістській поведінці суб'єктів економічної діяльності – людей, які з дезінтеграцією СРСР отримали свободу приймати власні рішення, але як саме слід це робити, до кінця не усвідомлюють. Хибними і шкідливими в цьому контексті були б обмеження економічної свободи і всеохопна регламентація діяльності. Відповідні заклики дуже поширені: «Заборонити законом те і те!», «Навіщо нам так багато МАФів (перекупщиків-спекулянтів, ділків-бізнесменів тощо)!», «Україні не треба так багато університетів (банків, ресторанів тощо)!», «У нас забагато юристів (економістів, таксистів тощо)!». Це дуже шкідливі заклики. Це як намагатися ізолювати дитину, що росте, від шкідливих, на думку вихователів, впливів. Слід робити прямо протилежне. Чим більше різноманітної економічної активності, тим більше пересічних людей набуватимуть ринковий досвід, на власних і чужих помилках вивчатимуть науку раціональної поведінки. Звідси впливає попит на економічну освіту. Для його задоволення треба не волонтаристськи директивно зменшувати чи збільшувати число закладів освіти, а залишити це питання невидимій руці ринку. Слід лише передавати студентам не віджилий досвід народно-господарської практики, відтворюючи тим самим у сучасній Україні дезорієнтоване, бідне і безробітне суспільство, а пропонувати таку економічну освіту, якою вона є в успішних і розвинених сучасних країнах-лідерах. Звертаючись до того чи того університету абітурієнт і вирішує автоматично питання розширення чи скорочення, а також спрямованість мережі освітянських закладів.

Як нам видається, основний інтелектуальний спадок Хайєка полягає у його ставленні до урядування, а саме – до втручання уряду в природні процеси життєдіяльності суспільства. Втручання повинно бути елімінованим, або, якщо уникнути його не вдається, то дуже і дуже обережним.

Дослідник Ф.А. фон Хайек народився у Відні 8 травня 1899 року. Він був на шістнадцять років молодшим від свого опонента Дж.М. Кейнса, який народився 5 червня 1883 року. Німецькомовний Хайек мав змогу, що називається, на власні очі спостерігати германську *Sozialpolitik* і становлення націонал-соціалізму, які широко практикували державне втручання в економіку [7]. Він бачив, у що соціалістична ідеологія здатна перетворити високоцивілізоване німецьке суспільство, не кажучи вже про те, у що перетворилося не таке високоцивілізоване російське суспільство.

Хайек прожив довге життя – він помер 23 березня 1992 р. у віці майже 93 роки, пережив Першу і Другу світові війни, бачив кінець колективістської утопії, бачив кінець соціалізму нацистського зразка і кінець соціалізму радянського зразка, ставши свідком народження нової України. Учений Дж.М. Кейнс помер 21 квітня 1946 р. у віці майже 63 роки і не зміг оцінити потенційну небезпеку

соціально-економічної інженерії. Набагато пізніше, у 1980 р., кандидат у президенти США Рональд Рейган дав такі дефініції й так визначив місце держави в економіці: «Рецесія (recession) – це коли ваш сусід втрачає роботу. Депресія (depression) – це коли ви втрачаєте роботу. Відродження (recovery) – це коли Джиммі Картер втрачає роботу» [8, с. 214].

Контрверсія Хайска з Кейнсом розпочалась у січні 1927 р., коли ще маловідомий і молодий Хайск надіслав листа до незнайомого йому особисто, але знаного у світі Кейнса, кембриджського дона і видатного економіста. Незважаючи на молодість, Хайск мав вражаючий досвід за плечима й амбітні плани на майбутнє. Саме в січні 1927 р. він очолив створений Людвігом фон Мізесом Österreichische Konjunkturforschungsinstitut (Австрійський інститут з дослідження бізнес-циклів). Певний час Хайск був там єдиним співробітником, але в 1929 р. до нього приєднався Оскар Моргенштерн, ще одна видатна постать у економічній науці [2, с. 8].

У листі до Кейнса Хайск просив надіслати йому екземпляр книги Еджеворта «Математична психіка» (F.Y. Edgeworth, «Mathematical Psychics: An Essay on the Application of Mathematics to the Moral Sciences»). Хоча цієї виданої в 1881 р. книги не знайшлося в багатющій бібліотеці Віденського університету, вона не була бібліографічним раритетом у Великій Британії. Відповідь Кейнса є невмирущим зразком англійського гумору – на звичайній відкритій листівці було лише одне речення: «З прикрістю повідомляю, що мої запаси математичної психіки вичерпані». Хоча в архіві Кейнса жодної згадки про цей епізод немає, Хайск зберіг цю поштівку як цінне особисте *memento*. Слід сказати, що незважаючи на ганебну «зухвалість», Хайск мав певні підстави звертатися з подібним запитом до «небожителя» Кейнса. По-перше, далекий родич Хайска філософ Людвіг Вітгенштейн (Ludwig Wittgenstein) ще з часів Кембриджа приятелював з Кейнсом і, будучи на Італійському фронті на німецько-австрійському боці, листом просив Кейнса надіслати йому книгу Раселла (Russell), обіцяючи сплатити після війни. По-друге, у 1911 р. Кейнс змінив Еджеворта на посаді редактора «Економічного журналу» («The Economic Journal») і не міг не бути з ним знайомий.

Готуючись до університету, Хайск вивчав філософію, психологію, психіатрію, генетику. Із березня 1917 р. до листопада 1918 р. як артилерист і коригувальник вогню з аероплана брав участь у бойових діях у складі Австро-угорської армії (і з цих часів мав знижений слух лівим вухом) [7]. Саме на фронті, де, як він згадував пізніше, лунало одинадцять мов, Хайск задумався про збереження миру і вирішив вивчати дипломатію, суспільно-політичні науки та економіку. Подібного життєвого досвіду Кейнс не мав.

Вступивши в листопаді 1918 р. до Віденського університету, Хайск студював право, економіку, психологію і ще низку супутніх предметів. Через тимчасове закриття університету зимою 1919-1920 років протягом восьми тижнів відвідував лекції та працював у лабораторії Інституту анатомії мозку в Цюриху. Перший свій докторський диплом (з права) він отримав у листопаді 1921 року. Працю над другим дипломом продовжив під керівництвом Ф. фон Візера (F. von Wieser). Саме Візер рекомендував Хайска для роботи в урядовій агенції Abrechnungsamt (Бюро розрахунків) під керівництвом фон Мізеса (von Mises), який до кінця життя став його наставником і другом [7]. Навесні 1922 р. у Відні проїздом перебував американський економіст Джеремі Дженкс (Jeremiah Jenks), який запропонував Хайску роботу асистента при написанні книги про Центральну Європу. У березні 1923 р., зразу ж після отримання другого докторського ступеня (з політології), Хайск прямує до США, де перебуватиме протягом чотирнадцяти насичених мі-

сяців. Він недовго співпрацює з Дженксом, отримує PhD-грант для навчання в університеті Нью-Йорка, паралельно опрацьовує статистику з бізнес-циклів для професора Віларда Торпа (Willard Thorp), вивчає досвід новоствореної (у 1913 р.) Федеральної резервної системи (що визначило його тривале зацікавлення монетаризмом), відвідує класи та семінари в Колумбійському університеті з історії економічної думки та економічної теорії. Крім того, подорожує до Гарварда, де вивчає новомодне тоді економічне прогнозування, розрекламовані «гарвардські барометри» та статистичну техніку емпіричного згладжування часових рядів. На початку літа 1924 р. (мандрівка морем тривала тижні) через брак грошей і перспектив Хайек повертається додому у Відень, де на нього чекає лист з Фондації Рокфеллера про фінансування його перебування в Америці на наступний рік. Однак пропозиція надійшла запізно. Протягом наступних двадцяти п'яти років він не приїздитиме до США.

Хайек повертається на попереднє місце в агенцію Мізеса. Коли невдовзі агенція була ліквідована, Мізес продовжує його підтримувати, намагається влаштувати в Австрійську промислову палату, принагідно запрошує разом з майбутньою дружиною на домашню вечерю. Зрештою, Мізес знаходить гроші для створення Інституту з досліджень кон'юнктури, керівником якого в січні 1927 р. і стає Хайек. Видатним досягненням інституту, а власне особисто Хайека, став оприлюднений у лютому 1929 р. звіт з висновками про неминучість кризи, що насувається на США та Європу. Однак прогноз лишився якщо й поміченим, то недооціненим. Тим часом, у 1929 р. Хайек отримує посаду лектора (Privatdozent) з економіки та статистики, а в 1931 р. – запрошення на цикл гостьових лекцій до Лондонської школи економіки, де цього ж року стає професором з економічних наук і статистики. Так розпочалася світова слава Ф.А. фон Хайека, Нобелівського лауреата 1974 р. з економіки.

Висновки

Хайек, на відміну від Кейнса, не створив нової науки на кшталт макроекономіки. Однак його інтелектуальний спадок, засвідчений як довгим творчим життям, так і економічною історією ХХ ст., полягає в реартикуляції простої тези Адама Сміта, батька економічної науки, – у людському суспільстві існує природний порядок (spontaneous order). Теза про те, що без «керівної і спрямовуючої сили» суспільство впаде в хаос анархії, є хибна, навіть злочинна. Будь-яке втручання в цей порядок зарозумілих правителів, навіть під шляхетними гаслами як-от «Захист національного виробника!» чи «Споживай українське!», потенційно має довготривалі та болісні дезорганізуючі наслідки, ціна яким – численні людські життя.

Востаннє Хайек спілкувався з Кейнсом на початку 1946 року. Як він згадував, запитав Кейнса, чи повною мірою той усвідомлює всі можливі наслідки дій його послідовників-кейнсіанців. Не вагаючись, Кейнс відповів, що цим не слід перейматися, бо їхній вплив він може легко знешкодити. Однак через три місяці Кейнса не стало. Заради правди слід додати, що напередодні своєї смерті він говорив: «З часом я все більше і більше покладаюся у вирішенні наших проблем на невидиму руку, яку я намагався виключити з економічної думки двадцять років тому» [1].

Література

1. Wikipedia // Сайт Wikipedia [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/John_Maynard_Keynes
2. Steele G.R. Keynes and Hayek: the money economy / G.R. Steele. – London and New York: Routledge, 2001. – 224 p.

3. Wikipedia // Сайт Wikipedia [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/Winston_Churchill
4. *Коробенко О. В.* Прусьсько-радянський спадок у сучасній економічній освіті / О. В. Коробенко, К. С. Степанкевич // Вища школа. – 2014. – № 8. – С. 70-85.
5. *Diulio E.F.* Schaum's Outline of Theory and Problems of Macro-economics / E.A. Diulio – 3rd ed. – New York: McGraw-Hill, 1998. – 334 p.
6. *Чекотовський Е. В.* Історія статистичної науки : навч. посіб. / Е. В. Чекотовський. – К. : Знання, 2011. – 495 с.
7. Wikipedia // Сайт Wikipedia [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Hayek
8. *Buchholz T.G.* New Ideas from Dead Economists / T.D. Buchholz. – London: A Plume Book, 2007. – 346 p.